

THE PLEA OF GUILTY BY THE ACCUSED AS THE FACTOR WHICH INFLUENCES THE ORDER OF CRIMINAL PROCEEDINGS

Povzyk E.V.

One of the forms of simplified and shortened proceedings of criminal process in which the accused admits his guilt and also the order of their application are examined. Comparative legal analysis of similar procedures, which exists in the USA, European countries and in the countries of the CIS, is carried out.

Key words: the plea of guilty by the accused, the differentiation of the form of criminal procedure, simplified and shortened procedures, the plea bargain.

Надійшла до редакції 25.04.2011 р.

УДК 343.13

В.О. Юшко, здобувач
при Інституті вивчення
проблем злочинності
Національна академія правових
наук України, м. Харків

ПОНЯТТЯ «ПІЗНАННЯ» В ДОСЛІДЧОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У дослідчому кримінальному процесі термін «пізнання» вимагає комплексного вивчення на підставі системного аналізу, що передбачає глибоке з'ясування його сутності як самостійного об'єкта дослідження, так і в процесі його взаємодії з іншими правовими явищами, що підпорядковуються єдиній загальній меті – належному вирішенню справи, у якій вони беруть участь, що полягає в охороні прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Враховуючи, що всебічних, ґрунтовних і вичерпних наукових публікацій, присвячених пізнан-

ню в дослідчому кримінальному процесі, явно бракує, вважаємо, що запропоноване системне дослідження свідчить про актуальність обраної тематики, про її теоретичне і практичне значення.

Мета даної статті – розкрити поняття «пізнання» в дослідчому кримінальному процесі, показати важливу роль гносеологічного й пізнавального аспекту як в останньому в цілому, так і при проведенні окремих слідчих дій, що сприятиме підвищенню їх ефективності й оптимізації.

Суттєвий внесок у розробку загальних засад дослідчого кримінального процесу й окремих

напрямків пізнавально-дослідчої кримінальної діяльності зробили В.С. Афанасьєв, С. В. Бородін, О. А. Галустьян, Н. Н. Гапанович, Ю. М. Грошевий, В. С. Зеленецький, Л. М. Лобойко, Л. Н. Масленнікова, В. В. Николук, Н. Є. Павлов, О. П. Рижаків, П. П. Сердюков, В. В. Степанов, Г. П. Хімічева, С. І. Цвєтков, В. В. Шимановський, Н. Г. Шурухнов та інші вчені.

Кримінально-процесуальна діяльність становить собою різновид пізнавального процесу. У кримінальному судочинстві – це рух (від незнання до знання) через здійснення конкретних слідчих і дослідчих дій, які завжди повинні виконуватись у певній, процесуальній формі, встановленій законом [1, с. 30].

Теоретичне обґрунтування правової категорії «пізнання в дослідчому кримінальному процесі» вперше у вітчизняній юридичній літературі зроблено В.С. Зеленецьким. Дослідчим кримінальним процесом учений іменує дії, виконувані до попереднього розслідування, тобто прийом, реєстрація, перевірка й розгляд заяв, повідомлень та іншої інформації про злочин. У ньому пізнання має здійснюватися на підставі дотримання системи дослідчих процесуальних дій, до яких належать: а) дослідче опитування громадян; б) їх огляд або огляд їх речей і транспортних засобів; в) витребуван-

ня матеріалів, предметів і речей, що стосуються даного провадження; г) огляд предметів, документів, території, помешкань та інших об'єктів; д) доручення посадовим особам установ, підприємств та організацій провести перевірки й ревізії або відомчі експертизи; е) прийняття доказової інформації, доданої до кримінального процесу фізичними або юридичними особами; є) провадження дослідчої кіно-, відео- й фотозйомки, магнітофонних записів; ж) виготовлення дослідчих графічних зображень; з) опечатування помешкань; и) дослідження особами, які володіють спеціальними знаннями, об'єктів, що стосуються судового провадження.

Діяльність органів дізнання, попереднього розслідування й суду в боротьбі зі злочинністю може бути успішною, якщо їх рішення по кожній справі відповідатимуть дійсності. Дізнавачеві, слідчому й суду належить точно й повно пізнати картину вчиненого, тобто дійти істини, обов'язковість чого – головна й необхідна вимога, без виконання якої неможливе правильне відправлення правосуддя.

Пізнання в дослідчому кримінальному процесі при вивченні інформації, що надійшла й була здобута в результаті процесуального провадження, здійснюється вирішенням розу-

мових та імперичних завдань. Останні повинні переважати. При цьому використовуються матеріальні засоби пізнання, серед яких основна роль належить дослідчим процесуальним діям.

Метою пізнання в дослідчому кримінальному процесі є здобуття знання, достатнього для прийняття підсумкового рішення, що досягається на підставі сукупності даних, якими володіє суб'єкт, який веде процес, що вказують на присутність чи відсутність у діянні ознак злочину. Суб'єкт пізнання, який отримав достатньо таких знань, завершує діяльність у дослідчому кримінальному процесі прийняттям передбачених законом рішень. Тільки на підставі пізнання можливо отримати достовірне знання про злочин і прийняти відповідне процесуальне рішення.

Основною рисою діяльності в дослідчому кримінальному процесі є її пізнавальна спрямованість. Пізнання при цьому має ретроспективний характер, тому що воно зазвичай звернене до минулого. Лише наслідки злочину, а також причини й умови, що сприяли його вчиненню, існують у момент провадження по справі. Але й вони досліджуються у зв'язку з учиненням злочинної дії, тобто події минулого. Саме цим і позначається складність досягнення істини при вивченні такого роду об'єктів дійсності. Незважа-

ючи на це, перед кримінальним процесом постає завдання повного, всебічного й об'єктивного дослідження всіх об'єктів, що підлягають доказуванню. Ця вимога передбачає таке їх пізнання, яке дозволить не тільки досягти істини, а й забезпечить вирішення комплексу правових, кримінологічних і виховних завдань кримінального процесу.

За своєю гносеологічною сутністю кримінально-процесуальне доказування становить собою різновид пізнання. З урахуванням його специфіки в ньому застосовані всі закони й категорії сучасної гносеології. Це зумовлено перш за все предметом, завданням, метою й засобами пізнання, колом його суб'єктів, строками і процесуальною формою дослідчого провадження. У свою чергу, пізнання, що виконується в різних структурних частинах кримінального процесу, має свої властивості, що визначаються особливим проявом указаних категорій у конкретній частині процесу.

Процесуальними завданнями, що вирішуються в дослідчому кримінальному процесі, є: (а) прийняття заяв, повідомлень та іншої інформації про вчинений або той, що готується, злочин; (б) реєстрація вказаних джерел інформації; (в) перевірка отриманих відомостей; (г) запобігання злочинній діяль-

ності; (д) визначення підвідомчості провадження стосовно злочину; (е) збереження (фіксація) слідів злочину; (є) вирішення заяв, повідомлень та іншої інформації.

Так, Ц.М.Каз відмічала, що процес установлення підстав для порушення кримінальної справи, як і обставин, що призводять до відмови в цьому, є пізнанням істини, раніше невідомих фактів за допомогою відомих даних. Отже, слідчий (орган дізнання) прямує від незнання до знання, виявляючи, закріплюючи, перевіряючи й оцінюючи фактичні дані, отримані із джерел, закріплених законом, але на початковій стадії кримінального судового провадження має місце доказування зі специфікою, зумовленою суттєвістю цієї стадії.

Зважаючи на місце дослідчого процесу в загальній процесуальній системі, відмітимо, що в ньому вперше починається встановлюватись істина, яка містить у собі відбиття фактів реальної дійсності і складається із сукупності знань суб'єкта, який веде процес, про об'єкт пізнання. Такими знаннями можуть володіти й інші особи, але тільки включення цих знань у сферу кримінального процесу шляхом заяви або повідомлення про злочин робить їх цінними для доказування в дослідчому кримінальному процесі. Такі дії дозволяють остан-

ньому вступити у взаємозв'язок з конкретним об'єктом з метою отримання потрібних даних про вчинений або підготовлюваний злочин [2, с. 34, 49].

У дослідчому кримінальному процесі пізнання врегульовано сукупністю правових норм, що окреслюють специфіку пізнавальної діяльності як за формою, так і за змістом. За правовою регламентацією воно буде не тільки беззмістовним, а й недопустимим. Із цього погляду мова повинна йти про правову сутність, що розглядається пізнавальною діяльністю, або про правове пізнання дійсності в кримінальному процесі. Предмет такого пізнання, зазначений у статтях 23 і 64 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), містить у собі такі елементи: (1) подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення); (2) винність обвинуваченого у вчиненні злочину його мотиви; (3) обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого, обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують або обтяжують покарання; (4) характер і розмір шкоди, заподіяної протиправною дією, розміри витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від неї; (5) причини й умови, що сприяли вчиненню злочинного діяння [3].

Кожен з указаних елементів становить конкретну сторону об'єкта пізнання, вивчення яких дозволяє визначити кримінально-процесуальну і кримінологічну сутність учинення злочину. Але процесуальне пізнання не обмежується вивченням лише сторін об'єкта тільки в їх цілісності. Кожна із зазначених сторін має свої елементи, без вивчення яких неможливо пізнати сутності об'єкта, що вивчається, й досягти істини за допомогою суб'єкта діяльності. Основне в діяльності в дослідчому кримінальному процесі – це здобуття сукупності знань, яка дозволить органу або особі, яка веде процес, дійти достовірного висновку про наявність або брак фактичних обставин діяння і прийняти обґрунтоване рішення, підсумкове для даного процесу.

При вивченні структурних елементів учиненого діяння пізнання спрямовано на встановлення в його структурі елементів, які можна порівняти з ознаками складу злочину, закріпленими в кримінально-правовій нормі. У такий спосіб встановлюється наявність ознаки протиправності вчиненого. На етапі прийняття рішення про порушення кримінальної справи наявність 2-х указаних ознак, на нашу думку, доцільно визнати необхідним мінімумом для прийняття певного рішення.

Характеризуючи межі пізнання, необхідно виходити з того, що вони становлять коло явища, яке потрібно створити, щоб установити сутність, присутню у предметі пізнання. Якщо останній – це саме те, що належить освоїти, то межі пізнання – сутність рамок, у яких повинен проходити процес пізнання. Метою такого процесу завжди виступає об'єктивна істина, тобто адекватне віддзеркалення у свідомості суб'єкта пізнання того, що об'єктивно існує в реальній дійсності.

Сукупність пізнавальних дій у дослідчому кримінальному процесі можна уявити як пізнавальний цикл, завершення якого виявляється в отриманні уповноваженою особою знань, достатніх (за їх обсягом і змістом) для обґрунтування рішення. У цьому випадку йдеться про повноту проведеного дослідження, спрямованого на з'ясування відомостей про окремі елементи предмета доказування, як і предмета в цілому. При цьому природно виникає питання про їх достатність, відповідь на яке залежить від конкретних обставин дослідчого провадження. Кримінально-процесуальний закон не встановлює, які саме фактичні дані можна вважати достатніми, оскільки коло їх доволі широке. На нашу думку, це оцінювання в дослідчому кримі-

нальному процесі має здійснюватися за загальним правилом, тобто на підставі закону, внутрішнього (особистого) переконання суб'єкта пізнання й наявної сукупності доказів.

У кожному випадку при цьому слід враховувати специфіку правової ситуації, що склалась. Якщо доказів недостатньо, суб'єктові треба їх зібрати, сформувавши таку їх сукупність, яка й призведе до виникнення в даного суб'єкта внутрішнього переконання про їх достатність, про можливість прийняття на їх підставі відповідного рішення. Але на практиці виникають (або можуть виникнути) ситуації, коли в дослідчому кримінальному процесі неможливо встановити підстави ні для відмови, ні для порушення кримінальної справи. У такому разі деякими вченими пропонується поширити й на дослідчий процес правила про призупинення кримінально-процесуального провадження. Мотивується це потребою створення додаткових гарантій охорони прав і законних інтересів осіб, які заявили про вчинений злочин. На наше переконання, реалізація зазначеної рекомендації на практиці, навпаки, загрожує ігноруванню прав та інтересів осіб, оскільки відкладання моменту порушення кримінальної справи може викликати повну втрату (зникнення) доказів, ухи-

лення винного від кримінальної відповідальності. Ось чому у випадку вичерпання можливостей установлення фактичних даних у дослідчій кримінальному процесі доцільно порушити кримінальну справу й продовжувати пошуки інформації з використанням пізнавальних засобів розслідування.

У кримінальному процесі пізнання здійснюється за допомогою матеріальних (емпіричних) та ідеальних (розумових, логічних) дій. Останні виступають засобом пізнання обставин учиненого злочинного діяння. Саме в результаті їх застосування формується необхідна сукупність фактичних відомостей (доказів), на підґрунті яких і вирішується комплекс правових, кримінологічних і виховних завдань, досягається мета всього процесу. При провадженні попереднього розслідування кримінально-процесуальним законом передбачено виконання відповідних слідчих дій. У рамках криміналістики ведеться також науково-методична розробка порядку провадження останніх, постійно видаються зразки процесуальних актів, що позитивно впливають на використання їх при розслідуванні злочинів. Це має велике значення.

Але те ж саме можна сказати і щодо пізнавальних засобів у дослідчому кримінальному

процесі, до яких згідно з ч. 4 ст. 97 КПК належать: (а) відібрання пояснень від окремих громадян або посадовців і (б) вилучення потрібних документів [3].

Постає запитання: чи забезпечують зазначені дії вирішення завдань і досягнення мети дослідчого кримінального процесу? Відповідь на нього може бути тільки негативною. Саме тому законодавець дозволив провадження слідчих дій (зокрема, стосовно огляду місця події) до порушення кримінальної справи (ч. 2 ст. 190 КПК) [3], тим самим зробивши спробу розширити пізнавальні можливості дослідчого процесу. Вивчення спеціальної літератури щодо цієї проблеми свідчить, що більшість науковців, які займаються вивченням ефективності пізнавальної діяльності в даному процесі, теж доходять висновку, що передбачених у КПК засобів пізнання недостатньо. При цьому для досягнення мети процесу ними пропонується єдиний спосіб підвищення його ефективності – збільшення дій пізнавальних за рахунок провадження слідчих у дослідчому кримінальному процесі. Найчастіше правники рекомендують дозволити затримання підозрюваного і проведення експертизи. Однак деякі правознавці вважають, що всі невідкладні слідчі дії можна провадити до винесення рішення

про порушення справи. На думку прихильників цієї точки зору, застосування таких засобів має відповідати наступним вимогам: а) їх провадження повинно мати невідкладний і винятковий характер; б) бути спрямованими на встановлення підстав для порушення кримінальної справи; в) вони не повинні замінюватися провадженням інших процесуальних дій.

Дотримуючись зазначених пропозицій, практика прямує шляхом здійснення слідчих дій у дослідчому кримінальному процесі. Це робиться досить активно, що підтверджується результатами спеціальних досліджень. Вивчення цього питання дозволило з'ясувати, що на сучасному етапі розвитку юридичної практики намітилася тенденція до більш широкого застосування слідчих дій у цьому процесі [17].

Чинний КПК не містить процедури дослідчих дій, перевірок, але вони застосовуються на практиці. За процесуальною формою до порушення кримінальної справи дізнавачі і слідчі відбирають численні пояснення в осіб: а) які потім стануть обвинуваченими, б) які будуть визнані потерпілими, в) яких треба було б допитувати як свідків. Вони також призначають відомчі експертизи, які потім потрібно дублювати шляхом проведення допитів, очних ставок, інших екс-

пертиз. У такий спосіб здобуваються, так би мовити, «сурогатні докази», які в суді будуть визнані неприпустимими, тому що отримані вони не за процесуальною формою.

Важливість запропонованого теоретичного дослідження проблем пізнання в дослідчому кримінальному процесі [1, с. 30] зумовлена тією роллю, яку останнє відіграє в практичній діяльності слідчого, прокурора й судді. Немає жодної стадії процесу, в якій не здійснювалася б пізнавальна діяльність. При цьому кожна особа, яка веде процес, здобуває пізнання в

особливих умовах, використовуючи специфічні пізнавальні засоби. Вирішення пізнавальних завдань у попередній стадії – неодмінна умова вирішення такого роду завдань на наступних стадіях кримінального процесу.

На підставі викладеного вважаємо можливим сформулювати конструкцію «дослідчо-кримінальне процесуальне пізнання»: це сукупність процесів, процедур, методів отримання знань про явища й закономірності реальної дійсності, достатніх для прийняття підсумкового рішення по заяві або повідомленню про злочин.

Список літератури: 1. *Зеленецький В.С.* Предупреждение преступлений следователем. – Харьков: Вища шк., 1975. 2. *Каз Ц.М.* Пределы доказывания в стадии возбуждения уголовного дела / Учен. зап. Саратов. гос. ун-та. – Саратов, 1964. – Вып. XI. – С. 34-49. 3. Кримінально-процесуальний кодекс України (зі змінами) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Загол. з екрана. 4. *Лобойко Л.Н.* Актуальные проблемы следственно-уголовного процесса: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ун-т внутр. дел МВД Украины. – Харьков, 1997. – 209 с. 5. *Петрушенко В.Л.* Основы философских знаний. – Л.: Нов. світ – 2000, 2004. – 292 с. 6. Словник термінів з логіки / Уклад. С.Д. Цалін. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 1996. – 73 с.

ПОНЯТИЕ ПОЗНАНИЯ В ДОСЛЕДСТВЕННОМ УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Юшко В.А.

Статья посвящена исследованию концептуальных подходов к определению понятия «познание в следственном уголовном процессе», по результатам которого выделяется и толкуется новая категория – «доследственно-уголовное процессуальное познание».

Ключевые слова: познание, следственный уголовный процесс, следственно-уголовное процессуальное познание, познавательная деятельность.

CONCEPT OF COGNITION IN PRELIMINARY CRIMINAL PROCEDURE

Ushko V.A.

The article is devoted to research of conceptual approaches to determination of concept «cognition in preliminary criminal procedure». As a result of such research an author selects and brings interpretation over of new category is preliminary-criminal procedural cognition.

Key words: cognition, preliminary criminal process, preliminary-criminal procedural cognition, cognitive activity.

Надійшла до редакції 05.06.2011 р.